

тургии; качественно новую черту балетного театра: углубление национальной, исторической и социальной достоверности образов и событий; наполнение классического танца образным содержанием; обновление балетного исполнительского искусства; усиление роли режиссуры в балете.

К Пушкинскому наследию обращаются и современные балетмейстеры, находя в нем творческие импульсы для развития и совершенствования: балет «Капитанская дочка» на музыку Т. Хренникова поставлен на сцене Омского музыкального театра (1999 г.) и на сцене Кремлевского театра в Москве (2000 г.). Прекрасным подарком к 215 — летию со дня рождения А. С. Пушкина является постановка известным хореографом Джоном Ноймайером балета «Татьяна» по роману в стихах «Евгений Онегин» на сцене Музыкального театра им. Станиславского и Немировича — Данченко в Москве.

Это служит еще одним подтверждением, что культура и искусство не имеют границ.

*Sheremet Vita Vasylivna,
Kyiv National University of Culture and Arts,
Applicant for scientific degree of Candidate of art criticism
E-mail: vita_vl@ukr.net*

Northern Black Sea in Ukraine: ethnogenesis and the formation of the artistic culture of the region

*Шеремет Віта Васи́лівна,
Київський Національний Університет Культури і Мистецтв,
Здобувач вченого ступеню Кандидата мистецтвознавства
E-mail: vita_vl@ukr.net*

Північне Причорномор'я України: етногенез та формування художньої культури регіону

Дослідження будь-якої сфери буття народу, зокрема розвитку музичного мистецтва неможливе без розгляду духовної культури та ментальності конкретної нації, її історії та традицій. Україна – багатонаціональна держава, яка вміщує в собі декілька регіонів, кожен з яких має особливі риси розвитку культури, зумовлені історичними, географічними та соціальними чинниками.

Оскільки тема наукового зацікавлення автора стосується музичного народного-інструментального мистецтва Північного Причорномор'я, то для розуміння його регіональних рис, постає завдання проаналізувати чинники формування художньої культури краю, які в свою чергу зумовили розвиток мистецтв.

Дослідження українських істориків А.Скальковського Д.Яворницького, Ф.Вовка, В.Чистова, А.Добролюбського, культурологів-мистецтвознавців І.Мацієвського, О.Макаренка, С.Кирієнко свідчать про те, що причорноморський регіон поєднав доли людей – представників близько ста національностей, що не могло не вплинути на формування духовної культури населення регіону. На підставі аналізу досліджень названих науковців ми доходимо висновку, що шляхом історичного нашарування етнокультур і різногенетичних народних традицій утворився складний культурний простір Північного Причорномор'я. Але питання про те, які саме культурні пласти зумовляють сьогодні специфіку культури та мистецтв регіону залишається відкритим.

На нашу думку, відповідь на питання лежить у історичній площині, у розгляді умов етногенезу на теренах Північного Причорномор'я. Тому предметом розгляду даної статті виступає історія формування етнічної картини регіону, пов'язана із його заселенням.

У наукових публікаціях дослідники виокремлюють від трьох до п'яти історичних верств, які вплинули на становлення етнічного складу мешканців Причорномор'я, на матеріальну і духовну культуру суспільства, а розбіжність у кількості періодів представлених різними авторами виникає на підставі їх висновків про більшу чи меншу значущість певної історичної верстви для етногенезу та формування культури регіону.

Слід зауважити, що Причорноморський степ завжди був привабливим для заселення з огляду на особливу ландшафтно-географічну картину. Обмежені з півночі лісостепом та перетнуті чисельними низинами великих і малих річок, ці землі були принагідні для впровадження скотарсько-кочівницького господарства та, водночас, утворювали передумови для розвитку тут землеробства. Аналіз картографічних джерел показує зручність та доцільність розташування торговельних шляхів, які з розвитком історії з'явилися на теренах Причорномор'я. Все це приваблювало нових мешканців на терени краю.

Історик В.Кушнір виділяє **три** періоди народонаселення Причорномор'я. *Перший період* III – II тисячоліття до н.е – дослов'янський, що визначається заселенням вказаних територій різними за походженням етнічними спільнотами землеробів та степовиків-скотарів, які породили такі визначні типи найдавніших культур, як трипільська, Гумельниця, сабатинівська (землеробські), усатівська (осіло-кочовий побут), з якої вийшла буджацька, яка в свою чергу, співіснувала із катакомбною (поєднала осіло-кочовий побут)¹. Вони полишили по собі багато пам'яток матеріальної та духовної культури прадавніх часів.

¹ Кушнір В.Г. Народознавство Одещини. Навчальний посібник. Одеса: Гермес, 1998 – 245 с., С. 3–4.

Другий період – I тисячоліття до н.е. – I тисячоліття н.е. – найдовший, який включає історію широко відомих з письмових історичних джерел народів: киммерійців, скіфів, греків, сарматів, римлян, готів, гунів та строкатого багатолюддя, що брало участь у Великому переселенні народів, та мешкало у Причорномор'ї.

Третій період, за висновками вченого, це – XVIII – XIX ст.ст., (епоха російсько-турецьких війн) коли на причорноморських землях склався портрет сучасного населення. У цей період на теренах краю проживали та мирно співіснували різні за походженням народи, які запозичали один у одного та виробляли власні адаптивні елементи нової культури і при цьому зберігали свою мову, віру, звичаї та, зокрема, традиції музичування.

Мистецтвознавці – культурологи В.Другальов¹, С.Кірієнко², О.Косьміна³, дослідження яких стосувалися Північного Причорномор'я та, зокрема, Північної Таврії (Херсонщини), виокремлюють **чотири** історичні верстви, що впливали на етнічний склад мешканців краю. При цьому перші два періоди та останній співпадають із поділом за В.Кушніром. Проте, названі вчені одноставно виокремлюють як *третій* етап, епоху українського козацтва: із середини XVст. до середини XVIII ст., яка справила значний вплив на утворення української людності та українських традицій, полишила значну кількість українських поселень, топонімів, назв місцевостей та річок (поселення Староказаче, Бандурка; річки Мертвовід, Чорний Ташлик).

Мистецтвознавець О.Косьміна (дослідження Херсонщини) також окреслює чотири історичних верстви, але посилаючись на карту земель України XII – XIII ст.ст. (за П.П.Толочком), починає відлік історичних верств, що впливали на етногенез краю, саме з цих часів. Автор називає *першим періодом* XII – XIII ст.ст. , коли землі Херсонщини були у володінні Білої Куманії – об'єднання половецьких орд. Проте, у автора не згадується прадавня доба, зокрема скіфсько-антична. *Другим* за хронологією названо період з середини XIV ст.– часи перебування на цих теренах монгольської держави Улус Джучі (Золотої Орди). *Третім* періодом виокремлено XVII – XVIII ст.ст., коли на землях Північної Таврії була розташована значна кількість козацьких зимівників (стоянок), тобто автор зауважує на довготривалому періоді вростання та розповсюдження українських традицій на цих теренах. Прикладом є збереження на Херсонщині прикладів українського традиційного

¹ Три шляхи широкії докупі зійшлися / Пісенний фольклор Херсонщини / упор. Другальов В.В. – Херсон: «Наддніпряночка», 2007,– 276 с., ил. с 8.

² Кірієнко С.І. Музично-етнографічні записи та наукові дослідження фольклору Північного Причорномор'я: автореф. дисертації на здобуття наук. ступеню канд. мистецтвознавства: спец.17.00.01. «Історія та теорія культури» / Кірієнко С. І. – К., 2003.–19 с.

³ Косьміна О.Ю. Експедиція у херсонську область / Народна творчість та етнографія № 5-6, К., – 2003., С. 120–122.

житла, та народного традиційного співу. Та *четвертий* етап – середина XVIII ст. – початок XIX ст., як і у інших дослідників, – часи панування Російської імперії (епоха російсько – турецьких війн).

Історики І.Шкляєв¹, О.Лебеденко і В.Тичина², мистецтвознавець Л.Давидова³, культурологи М.Іванов⁴, А.Михайлик⁵ – у своїх контекстуальних дослідженнях Північного Причорномор'я, зокрема внутрішніх субрегіонів, – Українського Подунав'я, Північної Таврії виокремлюють **п'ять верств** в історії, які пояснюють щільне співмешкання на теренах краю нащадків різногенетичних народів та витоки таких культурно-історичних пластів, які й до наших часів мають прояви у матеріальній та художній культурі мешканців Причорномор'я.

У роботах вищезазначених науковців, *першим* етапом вказано дослов'янський період, що тривав орієнтовно III – II тисячоліття до н.е. Він відзначився утворенням на теренах краю великої контактної зони між степовими скотарями і землеробськими народами, які побутували поруч, взаємодіяли та час від часу витіснили одна іншу.

Другим періодом вважається I тисячоліття до н.е. – I тисячоліття н.е. – часи активних міграцій (включаючи період Великого переселення народів – III–VII ст.ст. н.е.) та взаємодії кочових народів різного походження і протослов'янських племен. Найпотужнішими типами культур тих часів виявилися скіфська та антична, що існували паралельно на теренах краю. До наших днів згадки про ті часи маємо у вигляді розкопок скіфських городищ, курганів-поховань у таврійських степах, прадавніх античних міст – полісів Тіри (сучасний Білгород-Дністровський Одеської обл.), Борисфеніди на острові Березань, Ольвії (Миколаївської обл.)

¹ Шкляев И.Н. Историческое краеведение Одесщины. Одесса 2004, студия «Негоциант», 68 с., С 29–30.

² Лебеденко О.М., Тичина А.К. Українське Подунав'я: минуле та сучасне /навчальний посібник/ Одеса «Астропринт» 2002 р.–203 с.

³ Давидова Л. Общая характеристика фольклорной ситуации Херсонщины (по данным первого разведывательного полевого исследования 1990г.) // Питання дослідження та збереження музичного фольклору Херсонщини / зб. Рефератів Всеоюзної науково-практичної конференції / Упорядник Мацієвський І.// – СПб: [б.в.] 1991 (ВИР) – 122 с.

⁴ Іванов М.С. Історичні умови формування духовної культури населення Півдня України / Питання культури Півдня України у світовому аспекті сьогодення //Зб. наук. праць викладачів та аспірантів Київського Держ. Університету Культури і Мистецтва / Гол. ред. /Миколаїв МП «Можливості Кіммерії»,– 1998 р., – С. 83-84.

⁵ Михайлик А.Г., Михайлик Р.С. Духовна культура півдня України і деякі проблеми вивчення історичних тенденцій розвитку.// Питання культури Півдня України в світовому аспекті сьогодення. вип.1. / Зб. наук. праць викладачів та аспірантів Київського Держ. Університету Культури і Мистецтва / Гол. ред. Ю.М. Оришака, Миколаїв МП «Можливості Кіммерії», 1998р. С. 16.

та у вигляді елементів античного стилю в архітектурі XVIII ст. причорноморських міст. У цей період на етногенез місцевого населення впливали завойовники, мігранти, переселенці, але основними мешканцями краю були східнослов'янські племена: спочатку анти, пізніше – союз племен тиверців¹.

Відлік *третього* періоду починається від XIII ст., коли у причорноморський степ приходять монголи на чолі із ханом Батием, які витісняють половецькі орди, – і триває до XV ст. Пам'яткою тих часів залишилися віднайдені археологами половецькі кам'яні ідоли – «кам'яні баби» (Херсонщина). На початку XIV ст. міжусобні війни ханів Золотої Орди поступово знесилювали монголо-татарську державність, а на міжнародну арену вийшли інші держави, які мали свої зацікавлення у Причорноморському регіоні: Візантійська імперія, Велике Литовське князівство, Молдавське князівство, Османська імперія. На землях Причорномор'я тих часів мешкали греки, фракійці, римляни, волохи, молдавани, караїми, вірмени, татари та представники інших народів, проте східнослов'янська людність протягом тривалого часу складала основне населення краю. Підтвердження цьому знаходимо у роботах О.Макаренка, Т.Пронь, О.Лебеденко, О. Тичини, які, посилаються на здобутки археологічних, краєзнавчих розвідок та праці істориків різних часів.

Четвертим періодом науковці також вважають XVст. – друга половина XVIII ст. ст. – епоху імперських зазіхань Росії, Польщі, Туреччини на українські землі та, як наслідок, виникнення козацтва з його визначним впливом на закріплення української нації на землях Північного Причорномор'я.

Історики О.М.Лебеденко, О.К.Тичина зазначають, що трьохсотлітнє турецьке панування руйнувало, а подекуди стерло нанівець ті господарсько-культурні цінності, які започаткували на цих землях нащадки слов'янських племен. В українське етнокультурне середовище вливалися групи людей чужої віри і культури, а також, з Балкан поступово проникали племена південних слов'ян, рятуючись від турецького поневолення, та приносили на ці землі свою багату культуру. Проте козацтво, яке виникло всередині знекровленого українського народу, стало єдиною провідною силою виживання і збереження цього народу та його культури і традицій у Причорномор'ї.

П'ятий період – кінець XVIII ст. – XX ст.– відзначився колонізацією тогочасного Новоросійського краю (назва краю за часів Російської імперії). Імперський уряд заохочував іноземних європейських колоністів до заселення Причорноморських земель, як представників більш розвинених культур, для економічного

¹ Пронь Т.М. Вплив колоніальної політики Росії на етнічний стан та розвиток культури Північного Причорномор'я./Заселення Півдня України: проблеми національного та культурного розвитку: наукові доповіді міжнародної науково-методичної конференції 21–24 травня 1997/ Херсон, 1997. – ч. 2, С.319–323.

розвитку краю; відбувалися вільні та примусові переселення державних селян у цей регіон, а у I половині ХХ ст., Радянська влада здійснювала примусові переселення людей у Причорномор'я у наслідок переділу державних кордонів. Цей період виявився визначним для сучасної етнічної картини краю, та культурних стосунків його мешканців, з огляду на найбільшу кількість прибулих представників різних етносів. Сьогодні, за даними перепису, у регіоні зафіксовано представників більш як 100 національностей¹.

Аналіз історії заселення Північного Причорномор'я України дозволяє окреслити основні культурні пласти, які утворили фундамент для сучасної культури поліетнічного регіону: це скіфська культура; антична культура; культура східних і південних слов'ян; культура південноукраїнського козацтва; культура Північного Причорномор'я України ХХ століття.

Дослідження істориків свідчать, що у ході історичного розвитку, в наслідок протистояння землеробських спільнот набігам кочових племен, численних імперських колонізацій Причорномор'я, а пізніше (XVIII –початок ХХ ст.ст.) у наслідок вільних та державницьких переселень окремих народів та етнічних груп, – одна культура змінювала іншу, один тип господарства межував з іншим. Все це призвело до перманентного стану історико-культурної маргінальності краю, і зумовило відсутність стійких етнічних традицій та утворення численних міжетнічних варіантів у багатьох предметах матеріальної та художньої культури. Підтвердженням такої думки є розвиток традиційного народного інструментального мистецтва Причорномор'я, як предмета наукового зацікавлення автора. Даний вид мистецтва є віддзеркаленням міжетнічного спілкування: побутування інструментарію, специфіки жанрів, взаємопроникнення інтонацій.

Відкритими для дослідження залишаються питання взаємозв'язку культурних традицій в регіоні та їх відображення в мистецькому просторі регіону.

*Shleiyk Svetlana Gennadyevna,
Orenburg state University, Head of the Department
of drawing and painting
E-mail: svetlanchikdis@yandex.ru*

Principles of composite structure works by Sergei Fazytova

¹ Рада представників національно-культурних товариств Одеської області. 5 років. Одеса 2004, С. 44.